

НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

У статті розглядається науково-методологічне забезпечення просвітницької підготовки майбутнього педагога-музиканта; його концептуальний аспект ґрунтується на ідеях феноменологічного, синергетичного, аксіологічного і тезаурусного підходів та визначених принципах, які представляють сукупну послідовність засобів художньо-естетичного впливу. Вони забезпечують цілісний погляд на проблему підготовки майбутніх педагогів-музикантів до виконавсько-просвітницької діяльності і дають змогу розглянути її, по-перше, як інваріантний етап фахового навчання студентів у вищих мистецько-педагогічних навчальних закладах, а по-друге, як процес їх методичної освіти.

***Ключові слова:** мистецька освіта, педагог-музикант, просвітницька діяльність, фахове навчання.*

Chen Kai

SCIENTIFIC APPROACHES AND PRINCIPLES OF THE FORMATION OF EXPERTS OF THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE TEACHER-MUSICIAN

The article deals with the scientific and methodological support of the educational preparation of the future musician teacher. Its conceptual aspect is based on the ideas of phenomenological, synergetic, axiological and thesaurus approaches, as well as the principles of maximum artistic information, comfortable artistic communication and respect for the author's concept, which represent the total succession of means of artistic and aesthetic impact; the readiness of future teachers for performing and educational activities is determined by the following positions: positive emotional and value attitude to musical and educational activities; mastering the system of special knowledge in the field of history and theory of music, the ability to apply this knowledge in musical and educational activities; possession of an arsenal of professional skills related to the practical implementation of performing and educational activities (musical performance skills, artistry, imaginative and informative speech, communication skills); molding and fluency in the system of methodological skills necessary for the planning and organization of such activities. The author singles out professional functions performed by a modern musician-educator - creative-processing, organizing and communicative. Accounting for these features allows you to organize a full-fledged process of preparing the future-teacher-musician.

В наш час підготовка фахівців освітянського спрямування вимагає якісних змін в аспекті формування установки на майбутню діяльність, загострення її соціального аспекту, посилення просвітницького значення професії. В галузі мистецької освіти вона набуває інноваційного характеру, адже високого рівня викладання може досягти лише той педагог, який здатний до всебічного і об'єктивного осмислення музично-педагогічної дійсності, до її самостійної критичної оцінки і творчої реалізації власних ідей. У зв'язку з цим важливого значення набуває застосування спеціального науково-методологічного забезпечення, у розробці якого науковці виділяють два аспекти: концептуальний і структурно-змістовий.

Концептуальний аспект ґрунтується на ідеях феноменологічного, синергетичного, аксіологічного і тезаурусного підходів, які представляють сукупність і послідовність засобів художньо-естетичного впливу. оскільки саме вони, з огляду на специфіку діяльності педагога-музиканта, впливають на динаміку змін в предметі нашого дослідження.

Структурно-змістовий аспект передбачає врахування нових педагогічних систем і технологій, які можуть стимулювати індивідуальний розвиток студентів, забезпечити їх

творче та інтелектуальне зростання. Така підготовка здійснюється в процесі оволодіння освітніми нормативними дисциплінами гуманітарної і психолого-педагогічної спрямованості, які засвоюються на більш високому рівні теоретичних узагальнень, а також спецкурсами і практикумами, що рекомендуються студентам на альтернативній основі [2].

Останнім часом українські дослідники вищої школи успішно займаються вивченням таких проблем як обґрунтування теоретико-методичних аспектів підготовки магістрів музичного мистецтва (О. Єременко), формування готовності майбутніх вчителів музики до інноваційної діяльності (К. Завалко), професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти (А. Козир, Н. Сегеда), художньо-ментального досвіду майбутніх вчителів музики та хореографії, музичного сприймання в системі розвитку педагогічної культури (О. Реброва, О. Рудницька), фахової підготовки майбутніх вчителів музики на акмеологічних засадах (В. Федоришин), виконавської надійності музикантів-інструменталістів (Д. Юник), розробляють систему професійної художньо-естетичної та інструментально-виконавської підготовки майбутніх вчителів музики (О. Щолокова, В. Лабунець, Н. Мозгальова). Але визначення особливостей фахової підготовки в галузі музичного просвітництва залишаються відкритими.

Значущість виконавсько-просвітницької діяльності як атрибута духовної культури і водночас феномена професійної підготовки майбутніх педагогів зумовлюється необхідністю культуротворчого розвитку особистості студента, розширення його кругозору, ерудиції, формування вибіркового ставлення до явищ мистецького життя. Адже сучасна школа потребує педагога – вихователя і організатора дозвілля молоді, який має готувати культурно-просвітницьке середовище для широкого сприйняття музичного мистецтва. При цьому неухильно зростає роль особистісних професійно значущих якостей, переконань майбутнього вчителя, які разом із сукупними знаннями, уміннями, навичками уособлюють гідного носія музичної культури. Викладене дає підстави вважати виконавсько-просвітницьку діяльність однією з головних складових професійного та духовного становлення майбутнього вчителя і важливою ланкою навчального процесу вищої школи.

Аналіз музикознавчої літератури з проблеми дослідження показує, що готовність майбутніх педагогів до виконавсько-просвітницької діяльності можна визначити за такими позиціями:

- наявність стійкого позитивного емоційно-ціннісного ставлення до музично-просвітницької діяльності:
- володіння системою спеціальних знань в галузі історії та теорії музики у контексті світового мистецтва, вміння застосовувати ці знання в музично-просвітницькій діяльності;
- володіння арсеналом професійних умінь, пов'язаних з практичним здійснення виконавсько-просвітницької діяльності (музично-виконавська майстерність, артистизм, образна та змістовна мова, комунікативні уміння і навички, емоційна переконливість тощо);
- сформованість і вільне володіння системою методичних умінь, необхідних для планування і організації виконавсько-просвітницької діяльності, наявність організаційних здібностей.

Згідно цих позицій методологічною основою фахової підготовки музиканта-педагога до здійснення виконавсько-просвітницької діяльності виступають феноменологічний, синергетичний, аксіологічний і тезаурусний підходи, оскільки саме вони, з огляду на її специфіку, впливають на динаміку змін в предметі нашого дослідження.

Так, застосування феноменологічного підходу зумовлено тим, що в сучасній педагогіці відбуваються складні внутрішньо системні зрушення, пов'язані з визнанням багатомірної та якісної характеристики педагогічної реальності. Тож особливістю педагогічної реальності сьогодення стало співіснування різних педагогічних парадигм і

напрянків. З'явилися нові концепти педагогічного знання, серед яких отримали розповсюдження такі поняття як «феноменологія педагогіки», «феноменологічний підхід», «феноменологічний метод». Серед них феноменологічний підхід (Е. Бондаревська, М. Гартман, Е. Гуссерль, Р. Куренкова, Є. Рогачова та ін.) розглядається як самодостатнє явище, а не лише як комплекс ідей, поглядів, концепцій, теорій тощо.

У контексті нашого дослідження відзначимо, перш за все, ідею Е. Гуссерля щодо розуміння різних понять як синтезу переживань людини. Його результатом стає пізнання феноменів, які потрапляють у свідомість людини через речі, що сприймаються. Така дія зумовлюється тим, що основа людського досвіду пов'язана зі світом сутностей, ідей, ідеальних конструкцій, вираженням і виявленням яких є феномени свідомості, тобто думка, сприйняття і переживання.

Як виявилось, феноменологічний підхід збагачує пошуки новітніх технологій освіти й виховання молоді, дозволяє зосередитися на глибинному сенсі життя, світосприймання, освіти, існування в соціумі, професії тощо, а педагогічні цінності при цьому набувають нового звучання. Пріоритетність феноменологічної точки зору в будь-якій педагогічній ситуації передбачає здатність розглядати феномен як самодостатнє явище, а не лише як комплекс ідей, поглядів, концепцій, теорій тощо. Такий підхід, завдяки відповідній побудові змісту і виборів способів його викладання, допомагає запобігти формалізму в музичній освіті.

Крім того, даний підхід дозволяє запобігти формалізму і абстракції у побудові змісту та виборі способу викладання музичного знання. Зміст запропонованих суджень може бути редукованим (спрощеним) до чуттєвого сприйняття, що дозволяє «розчистити» свідомість від будь-яких нашарувань, не дати їй розчинитися в суспільній свідомості й зосередитися на власній творчій місії. Джерелами для встановлення певних феноменів можуть бути спостереження, літературно-художній матеріал, автобіографічний нарратив, реальні події, зміст індивідуальної свідомості. Отже, феноменологічний підхід має на меті забезпечити усвідомлення майбутніми педагогами сутності музичного просвітництва.

Синергетичний підхід до виконавсько-просвітницької діяльності (В. Буданов, В. Ігнатова, С. Кульневич, Н. Таланчук, Г. Хакен, С. Шевельова) склався на основі теорії самоорганізації складних систем. Сьогодні вона стала якісно новим методологічним підходом у науковому пізнанні і механізмом оптимального управління педагогічними системами.

Зазначимо, що цей науковий підхід не спростовує основні принципи і закономірності освіти, не відмінює основні принципи інших методологічних підходів, зокрема системного, діяльнісного, особистісного тощо, а доповнює їх та логічно продовжує. Синергетичний підхід дозволяє поєднувати та синтезувати позитивні елементи кожного з цих підходів у конкретних видах педагогічної діяльності [1].

Синергетика виходить з принципу, що навколишній світ еволюціонує за нелінійними законами: - нелінійність в найширшому сенсі означає багатоваріантність шляхів вибору з альтернатив; синергетична система відрізняється нелінійністю внутрішньої динаміки, здатністю змінювати свою структуру, зберігаючи при цьому цілісність; - синергетична система чітко визначає енергетичні чинники – появлення потужного потоку енергії, і її вихід з системи; - синергетичній системі властивий конструктивний характер протиріч, що виникають в процесі взаємодії. У синергетичній системі одночасно представлено дві тенденції – прагнення до зростання ентропії і до її зниження (негэнтропийная тенденція); переважання однієї з цих тенденцій визначає або перехід системи на вищий рівень розвитку, або розгортання процесу ентропії занепаду; самоорганізація проявляється в здатності протистояти тенденціям ентропії.

Отже, педагогічна синергетика ґрунтується на законах і закономірностях самоорганізації і саморозвитку освітніх систем. Вона дає можливість по-новому підійти до розробки проблем самовизначення і розвитку особистості, розглядаючи передусім їх з позиції відкритості, співтворчості і орієнтації особистості на саморозвиток [19].

Використання синергетичного підходу у дослідженні особистісно зорієнтованої підготовки майбутніх педагогів-музикантів пов'язано з тим, що в умовах динамізму сучасного світу повне врахування заздалегідь і до дрібниць усіх деталей життєвого шляху особистості стає маловірогідним.

Зв'язок синергетичного та особистісно зорієнтованого підходів у педагогіці, на наш погляд, полягає саме у тому, що вони забезпечують розвиток суб'єктності, діють у рамках відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, сприяють самовизначенню особистості, стимулюють суб'єктів освітнього процесу до особистісного розвитку, зосереджують їх на власних, може ще не виявлених або прихованих можливостях. У процесі особистісно зорієнтованої підготовки майбутніх педагогів-музикантів до виконавсько-просвітницької діяльності синергетичний підхід проявляється у особливостях самоорганізації, самоосвіти, характерних рисах креативного мислення.

У процесі організації індивідуальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів до виконавсько-просвітницької діяльності внаслідок того, що остання одночасно є не тільки об'єктом дослідження, а й результатом підготовки, синергетичний підхід ми вважаємо за доцільне розглядати з позицій навчального методу і змісту підготовки. У першому випадку синергетичний підхід спрямовується на організацію даної підготовки як методологічної основи, тобто розглядається як синергетичний спосіб організації процесу фахової підготовки студента. Другий аспект причетності теорії самоорганізації до даної підготовки припускає опанування майбутніми педагогами-музикантами синергетичними знаннями й формування у них синергетичного погляду на навколишній світ, на їх професійну діяльність, зокрема й на її виконавсько-просвітницьку складову.

Таким чином, синергетичний підхід ставить студентів в умови нелінійного осмислення процесу навчання та визнання відкритості отриманих знань. Характерною особливістю синергетичного підходу в умовах інструментально-виконавської підготовки стає можливість отримувати знання різними шляхами і комбінувати їх залежно від своїх поглядів та уподобань, утворюючи з них ціннісно-гедоністичну систему. Позиція синергетичного підходу відстоює особливу значущість внутрішнього потенціалу активності кожного студента.

В основі *аксіологічного підходу* (В. Караковський, А. Кір'якова, І. Котова, Г. Чіжакова, Є. Шиянов, Н. Щуркова, Є. Ямбург) лежить філософська теорія цінностей, яка сформувалася як самостійна наукова дисципліна у ХХ ст. і широко використовується у різних сферах наукової думки, зокрема в педагогіці. У межах аксіологічного підходу надзвичайно важливим є розуміння цінностей як соціокультурної реальності аби формувати у майбутніх музикантів-педагогів ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри). Саме ціннісні орієнтації детермінують відношення особистості до навколишнього світу і самої себе.

Цінності невіддільні від буття, від дійсності. Своїм виникненням будь-яка цінність, у тому числі й цінність людини, зобов'язана потребам людей. Розуміння поняття „цінність” дає відповідь не тільки на питання, що є рушійною силою в життєдіяльності людини, педагога, заради чого здійснюється діяльність, але й на питання про те, як вона реалізується. Отже, виховання майбутнього вчителя потребує аксіологічного підходу.

Для розгляду процесу накопичення запасу музичних знань, а також відповідного музичного розвитку особистості студента доцільно застосовувати *тезаурусний підхід*, який широко використовується в теорії семантичної інформації. На загальному рівні фахового навчання тезаурус забезпечує культурологічні засади мистецтва та різноманітність мовного вираження його різних видів; на спеціалізованому рівні студенти отримують знання в галузі музичного мистецтва і, зокрема, виконавської майстерності. На виконавсько-просвітницькому рівні тезаурус спрямовується на пояснення творчих та інтерпретаційних питань виконання твору у виконавському та вербальному аспектах. Обираючи за методологічний орієнтир дослідження ідею тезаурусного підходу, здатного

виступати дієвим фактором фахового зростання майбутніх педагогів, розуміємо його як індивідуальне виявлення отриманих музичних знань і уподобань у виконавському процесі та просвітницькій діяльності.

Підсумовуючи розгляд методологічних підходів зазначимо, що в сукупності вони забезпечують цілісний погляд на проблему підготовки майбутніх педагогів-музикантів до виконавсько-просвітницької діяльності і дають змогу розглядати її, по-перше, як інваріантний етап фахового навчання студентів у вищих мистецько-педагогічних навчальних закладах, а по-друге, як процес їх методичної освіченості.

У контексті вищої музично-педагогічної освіти можна виділити ряд професійних функцій, притаманних сучасному музиканту-просвітителю: творчо – відтворююча, організаторська, комунікативна та ін. Перша з них націлена на розвиток у нього творчого потенціалу, забезпеченого набутими фаховими знаннями; вона також формує переконання, якими регулюється соціальна позиція педагога. Відтворювальний аспект цієї функції сприяє підвищенню евристичного мислення, здатності швидко змінювати способи діяльності в нових умовах.

Організаторська функція спрямовується на створення нових творчих проєктів, вміння передбачити їх результативність і в разі необхідності коригувати свою діяльність.

Комунікативна функція сприяє встановленню довірливого контакту з аудиторією, вміння реагувати на різні непередбачені ситуації, створювати атмосферу зацікавленості.

Досвід багатьох видатних музикантів в галузі музично-просвітницької діяльності (Б. Асаф'єв, І. Соллертинський, В. Васіна-Гроссман, Д. Кабалевський, Л. Мазель, А. Соловцев, В. Шацька, Б. Яворський та ін. показує, що музично-просвітницькі навички набуваються в результаті певних дій, сформованих шляхом багаторазового повторення. До таких навичок можна віднести:

- навички підбору і дидактичної переробки теоретичного матеріалу;
  - складання сценарію заходу або мистецького проєкту;
- вміння яскраво і образно передавати підготовлений текст;
- вміння знаходити контакт з аудиторією.

Виконавсько-просвітницька діяльність, як і будь-яка інша діяльність ґрунтується на певних принципах, які її унормовують. Оскільки у нашому дослідженні вона розглядається у двох напрямках – виконавському і вербальному – їх методологічну основу склали такі принципи: максимуму мистецької інформації, комфортного художнього спілкування і комунікативного розуміння та поваги до авторської концепції. Розглянемо їх докладніше.

Принцип максимуму мистецької інформації підкреслює необхідність постійно збільшувати кількість мов, якими користується мистецтво. Чим більше у автора можливостей вибору їх взаємних еквівалентних елементів або навіть типів художніх мов, тим більшу інформацію несе створений композитором нотний текст. У свою чергу слухач, використовуючи художню інформацію, також робить відбір шифрувального коду. Отже, чим така інформація є складнішою (зокрема емоційно), тим стає більш інформативною. Це зумовлено тим, що питання інтерпретації твору зв'язані з обробкою музикознавчої інформації, а також соціального контексту його створення.

Отже, просвітництво на основі музичної інформації набуває важливого значення для розвитку особистості. Така його здатність полягає у забезпеченні широкого доступу до музичних шедеврів. При цьому музичне просвітництво зазвичай не обмежується організацією постійних контактів слухачів з музикою. Воно несе в собі музичні знання, робить людину більш освіченою в музичному сенсі, підвищує її музичну компетентність. Крім того, воно сприяє формуванню музичних потреб, сприяючи розвитку музичної культури особистості в цілому.

Принцип комфортного художнього спілкування і комунікативного розуміння ґрунтується на засадах діалогу між суб'єктами музично-педагогічного процесу (викладачами і студентами, а також суб'єктами і об'єктом даного процесу (мистецтвом).

Комфортне спілкування суб'єктів з мистецтвом зумовлює створення атмосфери творчості як під час проведення лекційних, семінарських, так і індивідуальних занять. Воно складається з уважного, чуйного ставлення до формування комунікативних умінь майбутніх педагогів-музикантів з урахуванням їх домінуючих здібностей і якостей, через ретельний відбір музичного матеріалу, надання кожному студенту віри у його виконавські та комунікативні здібності.

Цей принцип реалізується через механізм «інтеріоризації» (Л. Виготський), тобто переведення мистецьких знань із загально комунікативної «зовнішньої» мистецької мови на внутрішню, особистісну мову. Реалізація суб'єктивного коду автора відбувається через «реалізацію-зняття» об'єктивного коду слухача або виконавця. Тут має місце специфічне мистецьке навчання, особливістю якого є трансформація отриманих мистецтвознавчих знань у мистецько-педагогічні.

Принцип поваги до авторської концепції передбачає вивчення, сприймання та виконання музичних творів з вдумливим урахуванням авторського задуму. Авторський текст – це не тільки ноти, а й авторські ремарки визначення темпу, характеру звучання, динаміки, фразування, педалізації, штрихів. Проникнення в ідею твору відбувається через авторський текст і тільки через нього.

Разом з тим, музичне виконання – творчий процес відтворення музичного твору різними виконавськими засобами. Він є складною в психологічному відношенні діяльністю, змістом якої є робота над музичним твором в цілому – від ознайомлення й до виконання на концертній естраді, робота над технікою для знаходження й вдосконалення доцільних ігрових рухів. На думку С. Шипа, складність відтворення музичного твору педагога-музиканта як виконавця полягає у багатоманітності задач, адже він має розуміти, що музичний твір – це: 1) ідеальна звукова форма з притаманним їй узагальненим смислом, тобто форма-інваріант, котра зберігається у колективній пам'яті (культурній традиції) і впливає на індивідуальні уявлення людей; 2) ідеальна звукова форма з притаманним їй особистісним смислом, яку зберігає пам'ять індивіда; вона відповідає інваріанту, що зберігається у колективній пам'яті, але не є їй тотожною; 3) ідеальна модель інтонаційних дій (певний план, інструкція), створена композитором, аранжувальником, музикантом-виконавцем, що слугує основою для співу, гри на інструменті, диригуванні; 4) фізична реальна звукова форма, яка створена, сприйнята і осмислена в контексті конкретних обставин міста, часу, соціуму, етносу, подій тощо [3, с.13].

Таким чином ми вважаємо, що музично-просвітницька підготовка майбутнього педагога-музиканта ґрунтується на феноменологічному, синергетичному, аксіологічному і тезаурусному підходах, а також на принципах максимуму мистецької інформації, комфортного художнього спілкування і комунікативного розуміння, поваги до авторської концепції. На їх основі визначаються педагогічні умови і методи організації навчального процесу.

Література

1. Корыхалова Н.П. В общении с музыкой: статьи и рецензии разных лет. –СПб.: Композитор. – Санкт-Петербург, 2011. – 392 с.
2. Кузнецова О.А. Подготовка учителя музыки к культурно-просветительской работе в школе / О.А. Кузнецова // Вопросы профессиональной подготовки студентов музыкально-педагогических факультетов. М.: –1994. – С. 1-3.
3. Шип С. В. Что такое «музыкальное произведение» ? // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, с.14, Теорія і методика мистецької освіти, вип.. 18(23),с.8-13